

Michael Mann (Red.). *Digitale Lexikographie. Ein- und mehrsprachige elektronische Wörterbücher mit Deutsch: aktuelle Entwicklungen und Analysen.* Germanistische Linguistik 223–224. 2014, VI + 280 pp. ISBN 978-3-487-15191-5. Hildesheim/Zürich/New York: Georg Olms Verlag. Prys €54.

Hierdie uitgawe van die reeks fokus op digitale leksikografie en bevat ondersoekte na die ontwikkeling en analise van spesifiek een- en meertalige elektroniese Duitse woordeboeke. Dit bevat tien artikels plus 'n inleiding deur die redakteur.

Die bundel is geredigeer deur Michael Mann, 'n doktorsale kandidaat aan die Universiteit van Erlangen, die skrywer van 'n blog oor leksikografie, woordeboeke en taal (*lexikographieblog*) en medewerker aan die *Wörterbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft (WSK)* deur Stephan J. Schierholz en Herbert Ernst Wiegand. Die redakteur het tien ander doktorsale of postdoktorsale navorsers genooi om van hulle navorsingsbevindings in die veld van digitale leksikografie aan te bied, soos wat kortliks hier in Afrikaans opgesom sal word. Die doel van hierdie skrywe is dus nie om 'n kritiese resensie of bespreking van die bundel aan te bied nie, maar om dit ook vir lesers sonder 'n kennis van Duits moontlik te maak om kennis van die inhoud van die boek te neem.

Mann verduidelik in die inleiding tot die volume dat die term "digitale leksikografie", soos wat dit ook in die titel van die boek voorkom, meerduidelig is en dat dit enersyds dui op die produksie- of vervaardigingsproses waar van 'n rekenaar gebruik gemaak word om tot 'n woordeboek te lei, en dat dit andersyds ook betrekking het op die produk van hierdie proses, die elektroniese woordeboek, met sy funksies en inhoud. In laasgenoemde geval kan verder onderskei word tussen die woordeboek as programmatuur wat op 'n gebruiker se rekenaar geïnstalleer word ("offline" of vanlyn) of wat deur 'n webblaaier van 'n internetbediener opgeroep en vertoon word ("online" of aanlyn), en die woordeboek as relatief onskeibare apparatuur-programmatuur-produk, soos 'n elektroniese sakwoordeboek of elektroniese sakvertaler. Daarby kan die produk 'n sogenaamde masjienwoordeboek wees wat nie as woordeboek deur *mense* gebruik word nie, maar waarvan die inhoud deur taalverwerkende sisteme met doelstellings soos taalherkenning, tekstkorrigering, ens., opgeroep word.

Die boek behandel verskillende aspekte van die digitale leksikografiese proses en stel ook digitale woordeboeke as produkte voor en analiseer hulle. Al die woordeboeke wat spesifiek behandel word, behoort aan die kategorie aanlyn woordeboeke of internetwoordeboeke in die breë sin van die woord en sluit m.a.w. ook naslaanwerke met 'n ensiklopediese oriëntasie in. Tarp stel dit as volg: "The Internet seems to have consolidated itself as the dominant electronic platform for dictionaries" (Tarp 2012: 253). Digitale leksikografie vir menslike gebruikers is dus op die oomblik sinoniem met aanlyn leksikografie; naslaanwerke wat uitsluitlik op 'n CD of DVD, of as 'n aflaaibare produk aangebied word, is die uitsondering. Die sukses van aanlyn produkte is relatief maklik om te verduidelik: uit die oogpunt van die gebruiker kan aanlyn produkte direk by enige moderne rekenaar opgeroep word en is hulle meestal of

dikwels gratis beskikbaar; uit die oogpunt van die leksikograaf bied aanlyn produkte groot verspreidingsmoontlikhede, maklike bewerkbaarheid en ook verskeie tegniese moontlikhede, soos skakels na ander webblaaie, skakels na tekskorpora, multimedia, interaktiwiteit en maklike bywerking, gebruikeraanpasbaarheid en ook samewerkingsmoontlikhede.

Daar is uiteenlopende menings daaroor of aanlyn woordeboeke steeds oorwegend as digitale reproduksies van gedrukte woordeboeke geklassifiseer moet word en of hulle intussen direk vir die elektroniese medium gekonseptualiseer en bewerk word sodat die tegniese potensiaal beter benut word en hulle ontwerp duideliker van 'n gedrukte eksemplaar onderskei kan word. Enersyds is daar diegene, soos Tarp (2009) en Mann (2010) wat glo dat talle bekende en veelbenutte aanlyn woordeboeke ten tye van die ondersoek maar min van die toepaslike moontlikhede van die elektroniese medium benut; andersyds is daar diegene, soos Gouws, Schweickard en Wiegand (2013) wat aandui dat daar op die oomblik minder gedigitaliseerde internetwoordeboeke met 'n gedrukte woordeboek as basis is as wat daar internetwoordeboeke is wat gekonseptualiseer is vir aanlyn gebruik. Die uiteenlopende uitsprake dui volgens Mann daarop dat die digitale leksikografie in 'n fase van radikale verandering is en dat die "erfenis" van gedrukte woordeboeke stadig maar seker agtergelaat word (Mann 2014: 1-4).

Al die bydraes in die boek handel oor die onderwerp van digitale leksikografie met Duits as betrokke taal. Die bydraes bied 'n versameling insigte in verskillende benaderings tot die jongste onderwerpe, probleemvelde en uitdaginge tydens verskillende projekfasies van die onderskeidelik bespreekte aanlyn woordeboeke, en bied daarbenewens analises van woordeboeknavorsing vir digitale leksikografie. Al die skrywers is doktorsale studente of postdoktorsale genote wat werklike navorsingsbevindings aanbied.

Die hoofstukke in die boek is in drie dele ingedeel: (i) *Planung und Vorbereitung von Wörterbüchern* [Ontwerp en voorbereiding van woordeboeke]; (ii) *Erstellung und (Weiter-)Entwicklung von digitalen Wörterbüchern* [Samestelling en (verdere) ontwikkeling van digitale woordeboeke]; en (iii) *Analyse solcher Wörterbücher, die bereits publiziert sind* [Analise en studie van bestaande digitale woordeboeke] (Mann 2014: 5).

Die onderskeie bydraes in elke afdeling is as volg:

(i) Ontwerp en voorbereiding van woordeboeke

Carolina Flinz, Università di Pisa: *Wörterbuchbenutzung: Ergebnisse einer Umfrage unter Studenten der Tourismuswirtschaft* [Woordeboekgebruik: bevindings van 'n vraelys onder toerismestudente]. Die skrywer bespreek die bevindings van 'n aanlyn vraelys onder 50 studente wat toerisme by die Universiteit van Pisa studeer. Die bevindings word gebruik om 'n aanlyn Duits-Italiaans gespesialiseerde woordeboek oor toerisme te ontwikkel. Die skrywer vind dat die deelnemers algemene tweetalige woordeboeke bo eentalige en gespesialiseerde woordeboeke verkies, en dat hulle aanlyn woordeboeke sowel as gedrukte

woordeboeke gebruik. Slegs enkele buitetekste word as belangrik of nodig beskou, soos afkortingslyste. Deelnemers wil hê dat hulle woordeboek baie van hiperskakels gebruik moet maak en 'n groot verskeidenheid leksikografiese data moet aanbied, soos woordkeuse of sintagmatiese riglyne.

Christiane Zehrer, Universität Hildesheim: *Kriterien für die Terminus-Auswahl aus prozessbezogener Perspektive — ein Beitrag zur Meta-Lexikographie* [Kriteria vir die seleksie van terme vanuit 'n prosesverwante perspektief — 'n bydrae tot die metaleksikografie]. Die skrywer vergelyk die seleksie van terme as potensiele kandidate vir opname in 'n gespesialiseerde woordeboek deur studente met die outomatiese seleksie van sulke kandidate vir opname. Die studente het aansienlik minder termkandidate as die rekenaarlinguistiese algoritme geselekteer — 49 teenoor amper 250. Nie alle termkandidate wat met die hand uitgesoek is, is ook outomaties geselekteer nie en omgekeerd. Die menslike selekteerders het byvoorbeeld meerwoordige leksikale items as termkandidate geïdentifiseer maar die algoritme het nie. Die skrywer dui daarop dat verdere navorsing met terminoloë en vertalers as menslike termselekteerders nodig is om die voordele van gekombineerde seleksie van termkandidate vir 'n gespesialiseerde woordeboek verder te evalueer.

(ii) Samestelling en (verdere) ontwikkeling van digitale woordeboeke

Sandra Denzer en Franziska Horn, Technische Universität Darmstadt: *Die Arbeitsumgebung des Digitalen Familiennamenwörterbuch Deutschlands. Ein XML-basiertes Redaktionssystem* [Die werkomgewing van die digitale woordeboek van familie-name in Duitsland. 'n XML-gebaseerde woordeboekskryfsisteem]. Die hantering van familie-name in Duitsland in 'n omvattende aanlyn woordeboek wat 200 000 artikels beoog, vereis 'n woordeboekskryfprogram wat vir die spesifieke behoeftes van die projek aangepas is. Die projek beloop 'n tydperk van 24 jaar (2012–2036), drie projekvennote en 'n verskeidenheid data, wat bo en behalwe die familienaamartikels ook buitetekste met interessante feite, interaktiewe kaarte, 'n woordelys, ens. insluit — alles faktore wat die ontwikkeling van 'n spesifieke, aanpasbare en betroubare werkomgewing vereis. Dit behels 'n datamodel wat op TEI (*Text Encoding Initiative*) gebaseer is, 'n (aangepaste) XML-redigeerder, 'n databasis wat projekbestuur-nutsprogramme bevat en 'n inhoudsbestuursisteem vir aanlyn publiserings. Die skrywers beskryf die besonderhede van alle komponente en beklemtoon die positiewe effek van die gedurige en intensiewe uitruiling en samewerking tussen leksikograwe en die ontwerpers, en bied daarmee aan lesers 'n kykie in die leksikografiese proses van 'n unieke Duitse woordeboekprojek.

Peter Meyer, Institut für Deutsche Sprache Mannheim: *Entlehnungsketten in einem Internetportal für Lehnwörterbücher. IT-Infrastruktur und computerlexikographischer Prozess in einem Projekt zu polnisch vermittelten Germanismen im Ostslawischen* [Ontleningsreekse in 'n internetportaal vir leenwoordwoordeboeke. IT-infrastruktuur en die rekenaarleksikografiese proses in 'n projek oor Duitse leenwoorde in Oos-Slawies via Pools]. Die woordeboekportaal *Lehnwortportal*

Deutsch sal aangevul word met nuwe woordeboeke van Poolse leenwoorde uit Duits wat weer geleen word deur Russies, Belarussies en Oekraïens. Leksikografiese data oor hierdie leenwoorde word uit bestaande gedrukte woordeboeke van Oos-Slawies onttrek en sal later in die portaal se databasis geïntegreer word. Die skrywer beskryf die formele datamodel van hierdie databasis, en demonstreer hoe die model gebruik kan word om die verskillende "leenroetes" wat lei van spesifieke Duitse lekseme na Oos-Slawiese leenwoorde uit te beeld en te visualiseer, en om insig te bied in die uiters gekompliseerde leksikografiese proses van die projek (soos die feit dat een van die woordeboeke waaruit leenwoorde onttrek word nog nie voltooi is nie). Weens die spesifieke vereistes wat die projek stel, kon geen bestaande woordeboekskryfsisteem daarvoor aangepas word nie.

Mónica Mirazo Balsa, Universidade de Santiago de Compostela: *Überlegungen und Vorschläge zur Strukturierung und Darstellung lexikographischer Information in kontrastiven Onlinewörterbüchern* [Oorwegings en voorstelle vir die strukturering en ontwerp van leksikografiese data in kontrastiewe aanlyn woordeboeke]. Die artikel bespreek die moontlikhede om leksikografiese data volgens gebruikerbelangstelling en gebruikersituasie te modelleer. 'n Kontrastiewe Spaans-Duitse aanlyn woordeboek van naamwoordvalensie wat steeds saamgestel word, word as voorbeeld gebruik en stel 'n modulêre datamodel voor. Dit beteken dat 'n hele artikel of slegs sekere leksikografiese datatipes aan gebruikers getoon word op grond van hulle soektog. 'n Gebruiker wat na semantiese inligting op soek is, sal alle betekenisonderskeidings met sinonieme en ekwivalente saam met die semantiese kategorieë sien; 'n gebruiker wat sintagmatiese inligting soek, sal die moontlikhede van kombinerings met die naamwoord in sintagmes sien. Die gebruikerkoppelvlak moet egter steeds ontwerp word en sal bepaal word deur resultate van 'n 2011 aanlyn vraelys oor die gebruik van Duitse woordeboeke en Duits-Spaanse woordeboeke deur Spaanse leerders van Duits.

Axel Herold, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften: *Das Wörterbuch als zentrale Komponente eines digitalen lexikografischen Systems* [Die woordeboek as die sentrale element in 'n digitale leksikografiese sisteem]. Die skrywer definieer digitale leksikografie as die elektroniese weergawes van linguistiese en veral leksikografiese data in een gebruikerkoppelvlak. Sommige digitale leksikografiese sisteme kombineer verskillende woordeboeke, terwyl ander, soos die *Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache* (DWDS), ook leksikale bronne en/of korpusdata insluit. Die kernkomponent van die DWDS is 'n gedigitaliseerde eentalige woordeboek van Duits wat aangevul word deur outomaties gegenereerde inligting oor woordvorming. Dit is belangrik dat die status van elke inligtingstipe in hierdie digitale leksikografiese sisteem duidelik aangedui word sodat die gebruiker kan bepaal hoe nuut dit is al dan nie. Die DWDS-leksikografiese gebruik die korpusdata in die digitale leksikografiese sisteem wanneer hulle aan nuwe artikels werk of bestaande artikels herbewerk, sodat die twee sisteme begin om saam te vloei.

Antje Töpel, Institut für Deutsche Sprache Mannheim: *Die Beständigkeit*

von Wortartikeln im Onlinewörterbuch am Beispiel von elexiko [Die stabiliteit van artikels in 'n aanlyn woordeboek met *elexiko* as voorbeeld]. In hierdie ondersoek word die idee van artikels wat voortdurend in 'n aanlyn woordeboek bygewerk word, bekyk. Die skrywer gebruik as voorbeeld die eentalige Duitse internetwoordeboek *elexiko*, wat op 'n groot dinamiese korpus gebaseer is (*elexiko* is 'n afkorting vir *elektronisches, lexikalisch-lexikologisches und korpusbasiertes Informationssystem* — elektroniese leksikaal-leksikologiese en korpusgebaseerde inligtingstelsel). Die korpus groei en verander konstant en mag daarom vereis dat bestaande artikels en inskrywings reeds binne 'n paar jaar nadat hulle in die woordeboek opgeneem is, verander moet word, byvoorbeeld om nuwe kollokasies in te sluit. In vergelyking met die stand van sake selfs tien jaar gelede, bied die beskikbaarheid van meer korpusdata en ook meer gesofistikeerde korpusnutsprogramme *meer* data aan leksikograwe wat moontlik in artikels geïntegreer behoort te word. Taalverandering bring ook mee dat artikels bygewerk of herbewerk moet word. Daar is slegs 'n handjievol leksikograwe wat aan *elexiko* werk en die woordeboek kan as 'n woordeboek onder bewerking beskou word. Die projek vereis gevolglik 'n sekere mate van dissipline sodat nuwe artikels bygevoeg word en ook sodat ouer artikels terselfdertyd bygewerk word. Die skrywer beklemtoon dat die gebruikers se behoeftes in ag geneem moet word deur inligting oor die nutste weergawe van elke artikel te verskaf.

(iii) Analise en studie van bestaande digitale woordeboeke

Julia Steube, Pädagogische Hochschule Luzern: *Wörterbücher und lexikografisches Wissen von Amateurlexikografen im Internet* [Woordeboeke en die leksikografiese kennis van amateurleksikograwe op die internet]. Die skrywer bespreek die bevindinge van haar empiriese studie van 75 gespesialiseerde aanlyn woordeboeke wat deur amateurleksikograwe saamgestel is. Hierdie woordeboeke word aan die hand van 'n aantal kriteria geëvalueer, soos toegangstruktuur, die gebruik van skakels en hipertekstualisering, multimedialelemente en ook web 2.0-elemente. Die meeste van die woordeboeke wat ondersoek word, is mediese of tegniese en rekenaarwoordeboeke, toon 'n eenvoudige ontwerp en vorm meestal deel van 'n woordeboekportaal. Die skrywer het ook amateurleksikograwe gekontak om uit te vind hoe en waar hulle van leksikografie geleer het en hoeveel hulle van leksikografie as 'n beroep weet. Sy vind dat amateurleksikograwe geneig is om aan hulle woordeboeke te begin werk sonder om inligting oor leksikografiese werk in die algemeen te soek, en dat hulle ook nie juis iets van leksikografie as 'n beroep weet nie.

Nathalie Mederake, Akademie der Wissenschaften zu Göttingen: *Artikel der Wikipedia aus lexikografischer und textlinguistischer Perspektive. Oder: Wenn das Leben dir Zitronen gibt ...* [Wikipedia-artikels uit 'n leksikografiese en tekslinguistiese perspektief. Of: As die lewe jou suurlemoene gee ...]. Die skrywer illustreer die ontwikkeling van Wikipedia-artikels aan die hand van die voorbeeld *Zitronenpresse* (suurlemoendrukker). Sy pas tekslinguistiese kriteria toe en fokus op koherensie in die proses van die konstruering van inhoud. Sy gebruik

'n sisteem van matriksraamwerke ("matrix frames") om die dinamika van verandering in spesifieke inligtingstipes te beskryf, soos historiese inligting, inligting oor funksionaliteit, ens. Hierdie metode is slegs een manier om inhoudsontwikkeling in 'n verwysingsbron wat uit gemeenskaplike samewerking ontstaan, soos Wikipedia, te analiseer. Die metode sluit ongelukkig nie multimedia in die analise in nie, maar aan die hand van selfs 'n alledaagse voorbeeld soos *Zitronenpresse* kan gesien word tot watter hoë mate ensiklopediese vorm, die funksionaliteit van 'n wiki en die betrokkenheid van gebruikers in Wikipedia met mekaar verband hou, en die outeur stel gevolglik die verdere bespreking van hierdie moontlikhede vir digitale woordeboeke voor.

Susanne Dyka en Eva Scharf, Universität Bremen/Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg: *Vergleichende Analyse von Artikelstrukturen deutsch-englischer Onlinewörterbücher* [Vergelykende analise van artikelstrukture in Duits-Engelse aanlyn woordeboeke]. Die outeurs vind uit gesprekke met studente dat gedrukte woordeboeke al hoe minder gebruik word en dat aanlyn woordeboeke verkies word, aangesien hulle maklik en dikwels ook gratis beskikbaar is.

Die outeurs bespreek, vergelyk en resenseer vyf gratis Duits-Engelse aanlyn woordeboeke (*LEO*, *dict.cc*, *Beolingus*, *Linguee* en *Pons*) met 'n analise van hulle toegangs- en mikrostrukture, veral wat betref kollokasies en aspekte van pragmatiek. Die sukses van die opsoek van frases word ook getoets, met betreklik swak resultate: een van die ooglopendste probleme is dat die soekenjin blykbaar nie die brontaal van die soekfrase kan identifiseer nie, sodat die soektog na 'n frase soos "ein Bad nehmen" (letterlik "'n bad neem") ook 'n lang lys van resultate vir die Engelse woord "bad" tot gevolg het. Frasesoektogte lewer oor die algemeen lang lyste met grotendeels irrelevante resultate waarin die toepaslike resultate ver onderaan die lys verskyn, wat dit veral vir niegevoerde gebruikers of taalleerders moeilik kan maak om die woordeboek suksesvol te gebruik.

Die outeurs noem dat geen van die woordeboeke wat hulle ondersoek het die potensiaal van die aanlyn medium ten volle benut nie, en dit lei tot probleme wat wel op die oog af anders is as die probleme in gedrukte woordeboeke, maar wat gedeeltelik vergelykbare resultate het en daarom ook swaar weeg — die woordeboeke bied byvoorbeeld wel leksikografiese data op 'n minder gekondenseerde wyse as gedrukte woordeboeke aan, maar steeds op 'n manier wat rigied of onaanpasbaar is. Ekwivalente word steeds in lang lyste aangebied, wat amper net so moeilik is om te verstaan as die gekondenseerde inskrywings in gedrukte woordeboeke. Die outeurs kom tot die gevolgtrekking dat die betrokke aanlyn woordeboeke hoofsaaklik in teksresepsie gebruik kan word, maar waarskynlik nie in teksproduksie nie.

Die bundel kan aanbeveel word aan enigiemand wat die vooruitgang in die maak van woordeboeke in die huidige tydperk van ontwikkeling en oorgang wil volg. Al die hoofstukke beskryf huidige ontwikkelinge in elektroniese leksikografie of lê aanlyn Duitse woordeboeke of ander verwysingsbronne en woordeboekportale voor. Die bydraes handel oor eentalige, tweetalige, alge-

mene of gespesialiseerde woordeboeke, en bevat verskeie voorbeelde oor die mate waarin leksikografiese werk verander het in die elektroniese omgewing. Verskillende vrae rondom die leksikografiese proses, woordeboekbeplanning, woordeboekvoorbereiding en woordeboeksamestelling word aan bod gestel.

Bronnelys

- Gouws, R.H., W. Schweickard en H.E. Wiegand.** 2013. *Lexicography through the Ages: From the Early Beginnings to the Electronic age.* Gouws, R.H., U. Heid, W. Schweickard en H.E. Wiegand (Reds.). 2013. *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography. Supplementary Volume: Recent Developments with Focus on Electronic and Computational Lexicography:* 1-24. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- lexikographieblog.* <https://lexikographieblog.wordpress.com/>.
- Tarp, S.** 2009. *Beyond Lexicography: New Visions and Challenges in the Information Age.* Bergenholtz, H., S. Nielsen en S. Tarp (Reds.). 2009. *Lexicography at a Crossroads. Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographical Tools Tomorrow:* 17-32. Linguistic Insights. Studies in Language and Communication 90. Bern: Peter.
- Tarp, S.** 2012. *Online Dictionaries: Today and Tomorrow.* *Lexicographica* 28(1): 253-267.
- Mann, M.** 2010. *Internet-Wörterbücher am Ende der "Nullerjahre": Der Stand der Dinge. Eine vergleichende Untersuchung beliebter Angebote hinsichtlich formaler Kriterien unter besonderer Berücksichtigung der Fachlexikographie.* *Lexicographica* 26: 19-45.

Woordeboeke

- Beolingus = Ihr Online-Wörterbuch.* <http://dict.tu-chemnitz.de/>.
- dict.cc = Online-Wörterbuch Englisch-Deutsch.* <http://www.dict.cc/>.
- Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands.* <http://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste/>.
- DWDS = Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache.* <http://www.dwds.de/>.
- elexiko = Ein Onlinewörterbuch zur deutschen Gegenwartssprache.* <http://www.elexiko.de/>.
- Lehnwortportal Deutsch.* <http://lwp.ids-mannheim.de/>.
- LEO Dictionary.* http://www.leo.org/ende/index_en.html.
- Linguee = Wörterbuch Englisch-Deutsch.* <http://www.linguee.de/>.
- Pons Online-Wörterbuch.* <http://de.pons.com/>.
- Wikipedia.* <https://wikipedia.de/>.
- Wörterbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft (WSK) Online.* <http://www.degruyter.com/view/db/wsk> en <http://www.wsk.uni-erlangen.de/>.

Hanelle Fourie Blair
Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal
Stellenbosch
Suid-Afrika
(hfourie@sun.ac.za)